

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

dr Michał Jankowski
Stanisław Momot, prok. Prok. Kraj. w st. spocz.

**WARUNKOWE PRZEDTERMINOWE ZWOLNIENIE –
WYBRANE ASPEKTY PRAKTYKI**

Warszawa 2012

Spis treści

I. Metoda i dobór próby.....	1
II. Informacje wstępne.....	3
III. Warunki do przedterminowego zwolnienia	8
1. Uprawnienie do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie	8
2. Wymiar kary albo sumy kar do odbycia.....	9
3. Liczba kar do odbycia	10
IV. Okres poprzedzający warunkowe przedterminowe zwolnienie	11
V. Dozór i obowiązki orzekane na czas próby	13
1. Orzekanie dozoru.....	13
2. Obowiązki orzekane na czas próby.....	14
3. Liczba orzeczonych obowiązków	14
4. Rodzaje i kombinacje orzekanych obowiązków	15
VI. Przebieg próby i orzeczenia o odwołaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia	17
1. Okres próby.....	17
2. Odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia	17
3. Nieodwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia mimo istnienia podstaw.....	18
4. Występowanie przyczyn uzasadniających odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia w sprawach, w których odwołanie nastąpiło.....	20
5. Inne negatywne zachowania osób warunkowo zwolnionych.....	22
6. Kurator zawodowy lub kurator społeczny	22
7. Intensywność kontaktów kuratora z dozorowanym	23
8. Wyjazd za granicę.....	24
9. Kontakty telefoniczne kurator – dozorowany	25
10. Praca / nauka warunkowo zwolnionego w okresie próby.....	25
11. Warunki mieszkaniowe	26
12. Rodzina patologiczna lub niezaradna życiowo	27
13. Uzależnienie od alkoholu lub jego nadużywanie.....	28
14. Uzależnienie lub używanie narkotyków	29
15. Negatywny stosunek do kuratora.....	29
VII. Okresy: od nabycia prawa do wydania postanowienia i od wydania postanowienia do końca orzeczonej kary.....	31
1. Okres od nabycia prawa do wydania postanowienia.....	31
2. Okres od wydania postanowienia do końca orzeczonej kary	32

VIII. Przykłady kontrowersyjnych orzeczeń i realizacji dozorów kuratorskich.	34
IX. Podsumowanie i wnioski	39

***W przygotowaniu koncepcji badania i analizie akt sądowych poza autorami
niniejszego opracowania uczestniczyli również
dr Artur Kotowski i dr Andrzej Ważny***

I. Metoda i dobór próby

Badanie efektywności warunkowego przedterminowego zwolnienia jako środka probacyjnego jest utrudnione z powodu niemożności ścisłego określenia czynów zabronionych, którymi sprawca powraca do przestępstwa (przestępstwa nieujawnione). Nie jest też możliwe ścisłe określenie sytuacji, które - poza obligatoryjnymi - powinny takie odwołanie powodować, mimo że to następstwo nie jest konieczne. Dlatego efektywność warunkowego przedterminowego zwolnienia z odbycia reszty kary można, w celach badawczych, wyrazić precyzyjnie tylko jako odsetek osób nieskazanych w okresie próby wśród osób warunkowo zwolnionych albo odsetek tych, którym warunkowego zwolnienia nie odwołano, ani z uwagi na czyn, ani zachowanie (podlegające jednak ocenie, z natury rzeczy niejednoznacznej) z tego okresu.

W celu przeprowadzenia badania zwrócono się do prezesów wszystkich sądów okręgowych z prośbą o nadesłanie z każdego z nich akt dwudziestu spraw z wydziałów penitencjarnych, z marca 2007 r., w których orzeczono takie zwolnienie. Uzyskano w ten sposób dane o 816 skazanych. Za takim wyborem przemawiała konieczność dysponowania próbą spraw, w których wszystkie podjęte w nich decyzje są prawomocne, tj. które nie będą żądane przez sądy w trakcie badania do bieżących czynności, co utrudniłoby w znacznym stopniu zadanie badawcze. Co ważniejsze, w badanych sprawach musiał już upłynąć okres próby oraz okres sześciomiesięczny, w którym możliwe jest odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Przy opracowaniu wyników badania należało zatem uwzględnić zmiany stanu prawnego, które nastąpiły w okresie od 2007 r., a szczególnie znaczące zmiany z lat 2010 i 2011. Dotyczy to zwłaszcza treści art. 160 k.k.w. obowiązującej w 2007 r., odmiennej od obecnej, a mającej istotny wpływ na zakres obligatoryjnego i fakultatywnego odwoływania warunkowego zwolnienia.

Poza samym faktem powrotu przez warunkowo zwolnionego do przestępstwa lub doprowadzenia przez niego w inny sposób do odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia, prześledzono wpływ zmiennych takich, jak czyn, za który nastąpiło skazanie, długość okresu próby, płeć, wiek, oraz ewentualne uprzednie skazania. Interesowano się również przebiegiem dozoru, w tym częstotliwością i formą kontaktów kuratora ze skazanym, statusem prowadzącego dozór kuratora, warunkami bytowymi skazanego, jego stanem rodzinnym i statusem społecznym oraz jego zachowaniem w okresie próby, a szczególnie wykonywaniem nałożonych przez sąd obowiązków.

Przy analizie wyników badania wykorzystano test chi kwadrat(χ^2), sprawdzając przy jego użyciu, czy ujawniły się istotne statystycznie zależności pomiędzy faktem odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia, a wybranymi zmiennymi.

W 274 wypadkach otrzymane do badania sprawy nie zawierały akt dozoru, mimo że był on orzekany. W części spraw akta nie zawierały tym samym materiału pozwalającego na prezentację wszystkich zmiennych ilustrujących dozór prowadzony w czasie próby. Nie pozwalało to także w niektórych sprawach na przedstawienie pełnych danych o osobach, wobec których warunkowe przedterminowe zwolnienie było orzekane. W części przypadków występowały zatem braki danych.

II. Informacje wstępne

W próbie znalazło się 787 (ponad 96%) mężczyzn i 29 (poniżej jednej dwudziestej piątej) kobiet, co oczywiście wynika z niewielkiego udziału kobiet w populacji osób odbywających karę pozbawienia wolności.

Wiek warunkowo zwolnionych przedstawiono w przedziałach dziesięcioletnich, w tabeli 1.

Tabela 1. Wiek warunkowo zwolnionych

Lp.	Przedział wiekowy	Liczba	Procent
1.	17 – 26	27	3,3
2.	27 – 36	296	36,5
3.	37 – 46	158	19,6
4.	47 – 56	99	12,2
5.	57 – 66	41	5,0
6.	pow. 66 (2 x 71, 73 i 74)	4	0,5
7.	Brak danych	7	0,9
Ogółem		816	100,0

Jak wynika z tych danych, najliczniejsze są przedziały wiekowe drugi i trzeci (razem 454, tj. nieco poniżej 60%), a potem, wraz z wiekiem, liczby warunkowo zwolnionych maleją. W pierwszym przedziale, obejmującym osoby najmłodsze, znalazło się tylko nieco powyżej 3% warunkowo zwolnionych. Wynika to, jak się wydaje, z faktu częstego skazywania początkowo na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Warunkowe zwolnienie dotyczy natomiast wykonywanej kary bezwzględnej, na którą skazanie następuje z reguły dopiero po wcześniejszych łagodniejszych wyrokach, i stąd zapewne koncentracja orzeczeń o warunkowym przedterminowym zwolnieniu wobec osób, które znajdowały się w przedziałach wieku 27– 46 lat. Dość oczywista wydaje się również znikoma liczba zwolnionych najstarszych, powyżej 66 lat – osoby w takim wieku są bowiem skazywane najrzadziej.

Wykształcenie warunkowo zwolnionych przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Wykształcenie warunkowo zwolnionych

Lp.	Wykształcenie	Liczba	Procent
1.	Mniej niż podstawowe	18	2,2
2.	Podstawowe	326	40,0
3.	Zawodowe	299	36,7
4.	Średnie	102	12,5
5.	Wyższe	5	0,5
6.	Brak danych	66	8,0
Ogółem		816	100,0

Jak wynika z tabeli, zdecydowana większość – 625, tj. tylko nieco mniej niż cztery piąte - warunkowo zwolnionych miała wykształcenie bądź podstawowe, bądź zawodowe. Dość znaczący był też udział osób o wykształceniu średnim – 102, tj. wyraźnie powyżej jednej dziesiątej. Sporadyczne występowanie zwolnionych z wykształceniem mniej niż podstawowym jest oczywistym następstwem obowiązku kształcenia podstawowego w Polsce. Niska liczba osób z wykształceniem wyższym odpowiada rzadkości występowania ich wśród skazanych.

Ujawniono istotną statystycznie zależność odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia i wykształcenia skazanych¹. Prawdopodobieństwo odwołania zwolnienia jest zatem większe w wypadku osób o wykształceniu niższym - podstawowym bądź mniej niż podstawowym.

Rodzaje miejscowości, w których zamieszkiwali warunkowo zwolnieni w okresie próby, przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Rodzaje miejscowości

Lp.	Rodzaj miejscowości	Liczba	Procent
1.	Wieś	199	24,4
2.	Miasto inne niż wojewódzkie	387	47,4
3.	Miasto wojewódzkie	185	22,7
4.	Brak danych	45	5,5
Ogółem		816	100,0

¹ $\chi^2 = 21,5$; $df = 2$; $p < 0,001$.

Zdecydowanie najwięcej zwolnionych zamieszkiwało w miastach innych niż wojewódzkie. Na drugim pod tym względem miejscu była wieś, na trzecim zaś miasta wojewódzkie, przy czym liczby warunkowo zwolnionych zamieszkałych w tych dwóch ostatnich rodzajach miejscowości były zbliżone.

Związek z rodzajami miejscowości, z których skazani pochodzili, również cechuje zależność istotna statystycznie². Prawdopodobieństwo odwołania zwolnienia było mianowicie nieznacznie większe w wypadku mieszkańców miast wojewódzkich, niż innych miast i wsi. Trudno wskazać przyczyny tej zależności, można jednak przypuszczać, że należałoby ich szukać w anonimowości wielkomiejskiego życia, być może także w występowaniu w miastach miejsc uczęszczanych przez osoby ze środowisk zdemoralizowanych itp.

Zwolnieni odbywali kary za rozmaite przestępstwa – w próbie odnotowano aż 108 różnych kwalifikacji prawnych, pomimo koniecznego uproszczenia, jakie stanowiło wyróżnianie jednego tylko przepisu karnego stanowiącego „kwalifikację główną”. W tabeli 4 przedstawiono te kwalifikacje, które wystąpiły częściej (przyjęto, że przynajmniej więcej niż dziesięciokrotnie), w kolejności według częstości występowania.

Tabela 4. Kwalifikacje prawne

Lp.	Kwalifikacja (art. k.k. ³)	Liczba	Procent wszystkich
1.	279 § 1	147	18,0
2.	280 § 1	106	13,0
3.	286 § 1	73	8,9
4.	207 § 1	59	7,2
5.	278 § 1	55	6,7
6.	178a § 1	34	4,2
7.	209 § 1	34	4,2
8.	280 § 2	31	3,8
9.	178a § 2	26	3,2
10.	158 § 1	23	2,8
11.	148 § 1	14	1,7

² $\chi^2 = 5,9$; $df = 1$; $p < 0,05$.

³ Wśród czynów powtarzających się częściej niż dziesięciokrotnie nie wystąpiły kwalifikacje spoza Kodeksu karnego.

12.	177 § 2	14	1,7
13.	282	14	1,7
14.	284 § 2	11	1,3
Razem		641	78,4

Przedstawione w tabeli – liczniesze - kwalifikacje obejmują zatem niecałe 80% wszystkich, tj. ich zdecydowaną większość. Wyraźnie najliczniejsze są kwalifikacje z art. 279 § 1 (kradzież z włamaniem) – poniżej jednej piątej wszystkich, oraz art. 280 § 1 (rozbój) – 13 procent. Trzy następne kategorie (każda po ponad 50 przypadków), to art. 286 § 1 (oszustwo); art. 207 § 1 (znęcanie) i art. 278 § 1 (kradzież) – odpowiednio 73, tj. niemal 9%, 59, tj. ponad 7% i 55, tj. poniżej 7%. Zdecydowanie dominują więc przestępstwa przeciwko mieniu, bądź najpoważniejsze (rozbój i oszustwo), bądź najbardziej rozpowszechnione (kradzież z włamaniem i kradzież). Wśród najczęstszych kwalifikacji jest też znęcanie.

Ujawniła się istotna statystycznie zależność⁴ między odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia a rodzajami popełnionych przestępstw. Prawdopodobieństwo odwołania zwolnienia było mianowicie największe w wypadku sprawców przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, w następnej zaś kolejności przestępstw przeciwko mieniu i przestępstw przeciwko rodzinie⁵.

Wniosek o warunkowe przedterminowe zwolnienie może złożyć skazany, jego obrońca, dyrektor zakładu karnego lub kurator zawodowy. Oczywiście w danym przypadku z wnioskiem może wystąpić więcej niż jedna z tych osób. Podmioty składające wniosek, w zbadanej próbie, przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Podmiot składający wniosek

Lp.	Podmiot(y)	Liczba	Procent
1.	Skazany	303	37,1
2.	Obrońca	17	2,1
3.	Dyrektor ZK	451	55,3

⁴ $\chi^2 = 21,1$; $df = 5$; $p < 0,01$.

⁵ Z przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu oraz przeciwko mieniu wyłączono czyny „rozbójnicze”, jako zachodzące na obie te kategorie, włączając je do kategorii „inne”, w wypadku której zależność statystyczna nie ujawniła się.

4.	Kurator zawodowy	3	0,3
5.	Skazany i dyrektor ZK	30	3,7
6.	Brak danych	12	1,4
Ogółem		816	100,0

Jak wynika z tego zestawienia, z omawianym wnioskiem występował najczęściej dyrektor zakładu karnego – łącznie 481 razy, tj. niemal 60%, co nieco zaskakuje. Może to z jednej strony świadczyć o chęci zmniejszenia zagęszczenia w podległych dyrektorom zakładach karnych, z drugiej zaś o przekonaniu niektórych skazanych, że taka droga jest najskuteczniejsza i samodzielne złożenie wniosku, bez poparcia dyrektora, nie rokuje powodzenia. Drugą pod względem liczebności grupą są oczywiście skazani – łącznie 333 wnioski, tj. ponad 40%, co jest naturalne. Rzadkie składanie wniosków przez obrońców wynika oczywiście z nieczęstego korzystania przez osadzonych z ich pomocy. Znikomy udział wniosków składanych przez kuratorów – zaledwie 3 wnioski, tj. poniżej pół procent – świadczy natomiast o nikłym zainteresowaniu kuratorów osadzonymi.

W zbadanej próbie osób warunkowo zwolnionych ich część ubiegała się już wcześniej o takie zwolnienie. Przedstawiono to w tabeli 6.

Tabela 6. Wcześniejsze ubieganie się o warunkowe przedterminowe zwolnienie

Lp.	Wcześniejsze ubieganie się	Liczba	Procent
1.	Ubiegał się wcześniej	209	25,6
2.	Nie ubiegał się wcześniej	593	72,7
3.	Brak danych	14	1,8
Ogółem		816	100,0

Zdecydowana większość warunkowo zwolnionych – 593 osoby, tj. ponad 70% - nie ubiegała się wcześniej o warunkowe przedterminowe zwolnienie. Świadczy to z jednej strony o dużej skuteczności takiego wniosku, gdyż mniejsza tylko część skazanych musiała go ponawiać, z drugiej zaś o składaniu wniosków we właściwym terminie przez osoby mające szanse powodzenia.

III. Warunki do przedterminowego zwolnienia

1. **Uprawnienie do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie**

Prawo do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie przysługuje najczęściej po odbyciu jednej drugiej, dwóch trzecich albo trzech czwartych kary (a także po odbyciu 15 albo 25 lat kary w razie skazania na karę odpowiednio 25 lat albo dożywotniego pozbawienia wolności. Sąd, wymierzając karę, może też w szczególnie uzasadnionych wypadkach wyznaczyć surowsze ograniczenia. Odbyte części kar uprawniające do uzyskania warunkowego przedterminowego zwolnienia w zbadanej próbie przedstawiono w tabeli 7.

Tabela 7. Odbyte części kar uprawniające do uzyskania warunkowego przedterminowego zwolnienia

Lp.	Odbyta część kary	Liczba	Procent
1.	Jedna druga	693	85,0
2.	Dwie trzecie	83	10,1
3.	Trzy czwarte	35	4,3
4.	Inne	2	0,2
5.	Brak danych	4	0,4
Ogółem		816	100,0

Przeważająca większość skazanych – 693, tj. 85% - uzyskała zatem prawo do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie po odbyciu połowy kary, do czego uprawnieni są skazani niebędący recydywistami w rozumieniu art. 64 § 1 i 2 k.k. Kolejne grupy były już znacznie mniej liczne: 83 tj. nieco ponad jedna dziesiąta po odbyciu dwóch trzecich kary (recydywa specjalna), oraz 35 tj. ponad 4% - po odbyciu trzech czwartych kary (recydywa specjalna wielokrotna). Tylko dwie osoby, tj. 0,2% stały się uprawnione na innych zasadach.

2. Wymiar kary albo sumy kar do odbycia

W chwili uzyskania warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanym pozostały do odbycia różne okresy kary albo kar pozbawienia wolności. Przedstawiono je w tabeli 8.

Tabela 8. Pozostałe do odbycia okresy kar

Lp.	Okresy kary pozostałe do odbycia	Liczba	Procent
1.	Do roku	189	23,3
2.	pow. 1 do 2 lat	256	31,5
3.	pow. 2 do 3 lat	135	16,5
4.	pow. 3 do 4 lat	99	12,1
5.	pow. 4 do 5 lat	46	5,6
6.	pow. 5 do 6 lat	21	2,6
7.	pow. 6 do 7 lat	16	2,0
8.	pow. 7 do 8 lat	13	1,6
9.	pow. 8 do 9 lat	14	1,7
10.	pow. 9 do 10 lat	11	1,3
11.	pow. 10 do 11 lat	3	0,3
12.	pow. 11 do 12 lat	1	0,1
13.	pow. 12 lat (do 15)	3	0,3
14.	Brak danych	9	1,1
Razem		816	100

Zdecydowanej większości zwolnionych pozostało zatem do odbycia do trzech lat kary pozbawienia wolności – łącznie 580 skazanych, tj. ponad 70%. Następny przedział trzyletni, tj. od powyżej 3 do 6 lat, objął łącznie 166 osób, tj. ponad 20%. Dłuższe okresy pozostałych do odbycia kar dotyczyły więc mniej niż jednej dziesiątej skazanych warunkowo zwolnionych. Jak wynika z przedstawionych w tabeli danych, w przyjętym systemie proporcjonalnym, osoby obciążone najdłuższymi karami mają szansę uzyskać bardzo poważną korzyść w postaci zwolnienia warunkowego z odbycia wielu – nawet 15 – lat pozbawienia wolności (wiersze od 6 do 13).

3. Liczba kar do odbycia

Skazani odbywali bądź jedną, bądź większą liczbę kar. Liczby odbywanych kar ukazano w tabeli 9.

Tabela 9. Liczba kar do odbycia

Lp.	Liczba kar	Liczba	Procent
1.	Jedna	510	62,5
2.	Dwie	201	24,6
3.	Trzy	73	8,9
4.	Cztery	27	3,4
5.	Pięć albo sześć	4	0,5
Ogółem		816	100

Najwięcej skazanych, którzy zostali następnie warunkowo zwolnieni (510, tj. ponad 60%), odbywało więc tylko jedną karę. Następnie, wraz ze wzrostem liczby kar, liczby skazanych malały, przy czym więcej niż cztery kary odbywało tylko czterech skazanych, tj. 0,5%.

IV. Okres poprzedzający warunkowe przedterminowe zwolnienie

Fakt prawidłowego skorzystania z przepustki albo przepustek mógł wywierać wpływ na decyzję co do warunkowego przedterminowego zwolnienia. Korzystanie z przepustek przez warunkowo zwolnionych przedstawiono w tabeli 10.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że akta przekazane do niniejszego badania nie zawierały informacji o przepustkach zadaniowych. W treści opinii dyrektorów zakładów karnych o skazanych, wymieniane były otrzymane przez nich nagrody w formie przepustek. Brakowało natomiast informacji o przepustkach przewidzianych w art. 165 § 2 k.k.w. (zadaniowych). Albo zatem przepustek tych nie udzielano, albo nie wspomniano o nich w treściach opinii, a innego źródła wiedzy o takich przepustkach w aktach nie było.

Tabela 10. Korzystanie z przepustki przed zwolnieniem.

Lp.	Przynajmniej 1 przepustka	Liczba	Procent
1.	Tak	249	30,5
2.	Nie	547	67,0
3.	Brak danych	20	2,5
Ogółem		816	100

Jak wynika z tabeli, przynajmniej jedną nagrodę w formie przepustki otrzymała uprzednio tylko mniej więcej jedna trzecia warunkowo zwolnionych. Wydaje się, że z tej formy sprawdzania, czy wobec skazanego należy zastosować warunkowe przedterminowe zwolnienie, należałoby korzystać częściej.

Potwierdza to ujawniona zależność istotna statystycznie⁶ między odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia a korzystaniem wcześniej przez skazanego z co najmniej jednej nagrody w postaci przepustki z zakładu karnego. Prawdopodobieństwo odwołania zwolnienia było wyraźnie mniejsze w wypadku osób korzystających uprzednio z przepustek. Taka nagroda świadczyła bowiem o korzystniejszej prognozie co do zachowania sprawcy przestępstwa, jak również

⁶ $\chi^2 = 19,4$; $df = 1$; $p < 0,001$.

stanowiła już pewną próbę – należy przypuszczać (przypadków odmów nie badano), że w razie braku jej pomyślnego przejścia skazany nie otrzymywał warunkowego przedterminowego zwolnienia⁷.

⁷ Może się z tym wiązać kwestia pomocy udzielanej przed zwolnieniem, podczas badania odstąpiono jednak od uwzględniania tego zagadnienia. Badane akta rzadko zawierały informacje o tej pomocy. W aktach zabrakło mianowicie informacji o pomocy udzielanej skazanym na podstawie art. 164 k.k.w. i 165 k.k.w., w tym o przygotowaniu skazanego do zwolnienia. W badaniu nie uwzględniono też symbolicznej często pomocy gotówkowej udzielanej np. na zakup biletów umożliwiających dotarcie do miejsca zamieszkania. Pomoc ta zresztą także nie zawsze była odnotowywana w otrzymanych do badania aktach.

V. Dozór i obowiązki orzekane na czas próby

1. Orzekanie dozoru

Orzekając warunkowe przedterminowe zwolnienie, stosowano wobec skazanych dozór kuratora. Przedstawiono to w tabeli 11.

Tabela 11. Orzekanie dozoru przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu

Lp.	Orzekanie dozoru	Liczba	Procent
1.	Orzeczono dozór kuratora	806	98,8
2.	Orzeczono inny dozór	6	0,74
3.	Nie orzeczono żadnego dozoru	4	0,49
Ogółem		816	100

Dozór kuratora został zastosowany niemal przy wszystkich warunkowych przedterminowych zwolnieniach. Należy przy tym podkreślić, że liczba osób, wobec których orzeczenie dozoru było obligatoryjne, była znacznie niższa. Jak wskazano wyżej (por. tabela 7. wiersze 2 i 3), skazanych w związku z art. 64 k.k. znalazło się w próbie łącznie 118. Liczba młodocianych była niewielka (por. tabela 1, mała liczba osób w wieku 17-26 lat), a za przestępstwa z art. 197 – 203 k.k. skazano zaledwie kilka osób. Mimo zatem fakultatywności orzekania dozoru wobec pozostałych skazanych (podobnie jak w obecnym stanie prawnym), sądy stosowały ten środek niemal w każdym wypadku.

Odnotowano zaledwie sześć orzeczeń dozoru sprawowanego przez podmioty inne niż kurator. Takie dozory nie są więc praktycznie stosowane przez sądy. Badanie nie dostarczyło podstaw do określenia przyczyn tego stanu rzeczy. Być może mamy tu do czynienia z następstwem pewnego rodzaju automatyzmu w wyborze dozoru kuratora, jako formy niewątpliwie prostszej w stosowaniu i w kontroli wykonywania. Niestosowanie dozorów innych niż kuratorski świadczy o niewykorzystywaniu w procesie resocjalizacji wszystkich możliwości, w tym pozostających w dyspozycji podmiotów społecznych.

2. Obowiązki orzekane na czas próby

Na zwalnianego warunkowo można nałożyć obowiązki. Wykorzystanie tej możliwości przedstawiono w tabeli 12.

Tabela 12. Orzekanie obowiązków

Lp.	Orzekanie obowiązków	Liczba	Procent
1.	Orzeczono co najmniej jeden	804	98,5
2.	Nie orzeczono żadnego	12	1,5
Ogółem		816	100

Jak wynika z tabeli, orzekanie przez sądy obowiązków na czas próby stanowiło powszechnie stosowaną regułę, od której odstąpiono zaledwie w 12 sprawach, co stanowi tylko 1,5% wszystkich warunkowych zwolnień.

3. Liczba orzeczonych obowiązków

Liczby orzeczonych obowiązków przedstawiono w tabeli 13.

Tabela 13. Liczba orzeczonych obowiązków

Lp.	Liczba obowiązków	Liczba	Procent
1.	1	58	7,2
2.	2	174	21,3
3.	3	224	27,7
4.	4	233	28,8
5.	5	94	11,6
6.	6	15	1,9
7.	Nie orzeczono żadnego	12	1,5
Ogółem		816	100

Jak wynika z tabeli, tylko jeden obowiązek nakładano dość rzadko – 58 przypadków, tj. nieco powyżej 7%. Najczęściej stosowano od dwóch do czterech obowiązków – 631 przypadków, tj. nieco niemal dziewięć dziesiątych, z wyraźną przewagą trzech lub czterech obowiązków nad dwoma.

4. Rodzaje i kombinacje orzekanych obowiązków

Orzekano różne obowiązki, nie tylko – co wskazano wyżej – w różnych liczbach, ale także w powtarzalnych kombinacjach. Zostało to przedstawione w tabeli 14. Powtarzalności kombinacji, które nie przekroczyły liczby 10, zostały w tabeli wskazane tylko zbiorczo w wierszu 19.

Cyfry w drugiej kolumnie tabeli 14 oznaczają obowiązki:

- 1) informowania o przebiegu okresu próby;
- 2) przeproszenia pokrzywdzonego;
- 3) łożenia na utrzymanie innej osoby;
- 4) podjęcia lub wykonywania pracy, nauki, przygotowania do zawodu;
- 5) powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania środków odurzających;
- 6) leczenia, w szczególności odwykowego lub rehabilitacyjnego;
- 7) nieprzebywania w określonych środowiskach lub miejscach (w tym zakaz kontaktów ze środowiskiem przestępczym);
- 8) zakaz zmiany miejsca pobytu bez zgody kuratora;
- 9) innego stosownego postępowania, w tym przestrzegania porządku prawnego.

Tabela 14. Rodzaje obowiązków

Lp.	Rodzaj(e) obowiązków	Liczba (od 10)	Procent
1.	4 i 5 i 7 i 8	81	9,9
2.	4 i 5 i 7	67	8,3
3.	4 i 5	57	7,0
4.	1 i 2 i 4 i 5 i 9	31	3,8
5.	1 i 4 i 9	26	3,2
6.	4	24	2,9

7.	9	21	2,6
8.	3 i 4 i 9	16	2,0
9.	2 i 4 i 5 i 9	16	2,0
10.	1 i 7 i 9	15	1,8
11.	1 i 4 i 5 i 9	15	1,9
12.	4 i 7	14	1,7
13.	4 i 5 i 8	14	1,7
14.	2 i 4 i 5 i 7 i 9	13	1,6
15.	1 i 3 i 4 i 9	12	1,5
16.	1 i 4 i 7 i 9	10	1,3
17.	3 i 4 i 5 i 7 i 9	10	1,2
18.	1 i 2 i 4 i 9	10	1,2
19.	Inne kombinacje	364	44,6
Ogółem		816	100

Najczęstsza była kombinacja przedstawiona w wierszu 1, złożona z obowiązków wyrażonych cyframi „4,5,7,8”. Wystąpiła 81 razy, tj. niemal w jednej dziesiątej spraw. Jak wskazano wyżej, cyfry te oznaczają obowiązki: podjęcia pracy/nauki, nienadużywania alkoholu, nieutrzymywania szkodliwych kontaktów i zakaz zmiany miejsca pobytu. W następnej kolejności – 67 przypadków, tj. ponad 8% - sądy stosowały obowiązki „4,5,7”, tj. te, które wymieniono powyżej, jednak bez zakazu zmiany miejsca pobytu. Na trzeciej pozycji – 57 przypadków, tj. 7% - znalazły się obowiązki „4,5”, tj. podjęcia pracy lub nauki bądź przygotowania do zawodu oraz powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub środków odurzających

VI. Przebieg próby i orzeczenia o odwołaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia

1. Okres próby

Okresy próby orzekane przez sądy w badanych sprawach warunkowych przedterminowych zwolnień przedstawiono w tabeli 15.

Tabela 15. Okresy próby

Lp.	Okres próby	Liczba	Procent
1.	2 lata	741	90,8
2.	3 lata	51	6,2
3.	Inne	24	3,0
Ogółem		816	100

Jak wynika z tabeli, najczęściej orzekanym czasem próby były dwa lata (tj. okres najkrótszy, stanowiący ustawowe minimum) – 741 przypadków, tj. ponad 90%, zdecydowanie rzadziej trzy lata – 51 przypadków, tj. nieco ponad 6%. Zaledwie wobec 24 osób – 3% - orzeczono inne okresy próby.

2. Odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia

Odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia nastąpiło w mniej niż jednej piątej badanych spraw. Dane dotyczące odwołań przedstawiono w tabeli 16.

Tabela 16. Odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia

Lp.	Odwołanie zwolnienia	Liczba	Procent
1.	Zwolnienie odwołano	154	18,9
2.	Zwolnienia nie odwołano	647	79,2
3.	Brak danych	15	1,9
Ogółem		816	100

Gdyby za miarę efektywności instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia przyjmować jedynie stabilność orzeczeń, można byłoby uznać, że jest ona skuteczna wobec prawie 4/5 zwalnianych. Takiej miary efektywności przyjmować – jak się okazuje – jednak nie można. Występuje bowiem znacząca grupa osób, których zwolnienia nie odwołano, choć mogło, a niekiedy powinno to nastąpić.

3. Nieodwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia mimo istnienia podstaw

Podczas badania stwierdzono, że wobec części warunkowo zwolnionych, mimo że dopuścili się czynów i zachowań mogących stanowić podstawę odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia, decyzji takich sądy jednak nie podjęły. Częstości i konfiguracje takich czynów i zachowań przedstawiono w tabeli 17.

Tabela 17. Czyny i zachowania uzasadniające odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia w sprawach, w których odwołanie nie nastąpiło (w odniesieniu do osób)

Lp.	Czyn / zachowanie	Liczba	Procent	Procent wszystkich
1.	Przestępstwo nieumyślne	0	0,0	0,0
2.	Przestępstwo umyślne – kara inna niż bezwzględne pozbawienie wolności	19	2,9	2,3
3.	Uchylanie się od dozoru, obowiązku lub środka	59	9,1	7,2
4.	Inne rażące naruszenie porządku prawnego	20	3,1	2,5
5.	Powody z wiersza 2 oraz 3	15	2,3	1,8
6.	Powody z wiersza 2 oraz 4	2	0,3	0,2
7.	Powody z wiersza 3 oraz 4	8	1,2	0,9
8.	Łącznie wymienione w wierszach 2 do 7	126	19,5	15,4
9.	Brak wymienionego czynu lub zachowania	518	80,0	63,5
10.	Razem nieodwołanych	647	100	79,2
Ogółem		816	100	100

Jak wynika z danych zawartych w tabeli, nie wystąpił ani jeden wypadek popełnienia przestępstwa nieumyślnego. Przestępstwo umyślne (za które nie orzeczono kary bezwzględnego pozbawienia wolności) popełniło łącznie 36, tj. 4,3% warunkowo zwolnionych, którym zwolnienia nie odwołano. Wobec 19 spośród nich tj. 2,3% wszystkich i 2,9% tych, którym zwolnienia nie odwołano, nie odnotowano uchylania

się od dozoru, obowiązku lub środka orzeczonego na czas próby. Natomiast piętnastu warunkowo zwolnionych (wiersz 5), tj. 1,8% popełniło przestępstwo umyślne, uchylając się jednocześnie od dozoru, obowiązku lub środka, dwóch zaś innych, tj. 0,2%, poza przestępstwem obciążało inne rażące naruszenie porządku prawnego. Znacząco większa była liczba warunkowo zwolnionych, którym zwolnienia nie z odwołano, mimo że uchylali się od dozoru, obowiązku lub orzeczonego na czas próby środka. Było ich 59, tj. ponad 7%. Dalszych 20 osób w czasie próby dopuściło się innego rażącego naruszenia porządku prawnego, a kolejne 8 osób (0,9%) obciążają oba takie zachowania. Była zatem grupa 87 warunkowo zwolnionych (7,4% wśród 647 którym zwolnienia nie odwołano i 9,3% wszystkich badanych), którzy choć nie popełnili przestępstwa, to jednak dopuścili się zachowań, które mogły pociągnąć za sobą odwołanie warunkowego zwolnienia i tylko sąd penitencjarny uznał, że pomimo to ci skazani powinni pozostać na wolności.

Łącznie grupa osób, w wypadku których odwołanie mogło nastąpić, choć nie nastąpiło, wynosiła 126, co nie jest na ogólną liczbę 816 osób objętych badaniem wartością małą - stanowi bowiem ponad 15% tej grupy i niemal 20% wszystkich tych, którym zwolnienia nie odwołano. Jak wynika z przedstawionych przykładów, przynajmniej niekiedy można upatrywać powodów tego stanu w nieprawidłowości pracy kuratorów lub nadmiernej pobłażliwości sądów.

Wśród przestępstw popełnionych przez osoby warunkowo zwolnione, wobec których zwolnienia nie odwołano, najczęściej wystąpił art. 178a § 1 k.k. (prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego) – 9 przypadków, tj. ponad jedna czwarta wszystkich tych przestępstw. Na drugim miejscu znalazł się art. 279 § 1 k.k. (kradzież z włamaniem) – 6 przypadków, tj. niemal 17%. W dalszej kolejności popełniano czyny z art. 278 § 1 k.k. (kradzież), 190 § 1 k.k. (groźba karalna) i 178a § 2 k.k. (prowadzenie roweru w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego) – po 3, 4 przypadki. Innych przestępstw dopuszczano się tylko jednokrotnie.

4. Występowanie przyczyn uzasadniających odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia w sprawach, w których odwołanie nastąpiło

Osoby, w stosunku do których odwołano warunkowe przedterminowe zwolnienie, dopuściły się różnych czynów i zachowań stanowiących podstawę takiego odwołania, przedstawionych w tabeli 18.

Tabela 18. Czyny i zachowania uzasadniające odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia w sprawach, w których odwołanie nastąpiło (w odniesieniu do osób).

L.p.	Czyn / zachowanie	Liczba	Procent	Procent wszystkich
1.	Przestępstwo umyślne – kara bezwzględnego pozbawienia wolności	23	14,9	2,9
2.	Przestępstwo nieumyślne	0	0,0	0,0
3.	Przestępstwo umyślne - kara inna niż bezwzględne pozbawienie wolności	9	5,8	1,1
4.	Uchylenie się od dozoru, obowiązku lub środka	68	44,2	8,3
5.	Inne rażące naruszenie porządku prawnego	0	0,0	0,0
6.	Czyn i zachowanie z wierszy 1 i 4	12	7,8	1,5
7.	Czyn i zachowanie z wierszy 3 i 4	11	7,2	1,4
8.	Czyn i zachowanie z wierszy 3 i 5	2	1,3	0,2
9.	Zachowania z wierszy 4 i 5	23	14,9	2,9
10.	Czyn i zachowania z wierszy 3, 4 i 5	6	3,9	0,8
11.	Łącznie popełniający przestępstwa (1,3,6,7,8i10)	44	28,6	5,4
12.	Razem odwołanych	154	100	18,9
Ogółem		816	X	100

Podobnie jak w sprawach, w których nie odwołano warunkowego przedterminowego zwolnienia, także w tych, w których je odwołano osoby warunkowo zwolnione nie dopuściły się ani jednego przestępstwa nieumyślnego. Jak przedstawiono w tabeli, przestępstwo umyślne, za które orzeczono karę pozbawienia wolności, popełniły 23 osoby, tj. niemal 15% tych, którym zwolnienie odwołano i niecałe 3% wszystkich badanych. Dwanaście osób, tj. niemal 8% popełnienie przestępstwa umyślnego, za

które orzeczono bezwzględną karę pozbawienia wolności, połączyło z uchylaniem się od dozoru, obowiązku lub środka. Ogółem takie przestępstwo popełniło zatem 35 osób, tj. niecałe 23% tych, którym zwolnienie odwołano. Przestępstwo umyślne, za które nie orzeczono bezwzględnej kary pozbawienia wolności, popełniło dziewięć osób, tj. niecałe 6% tych, którym zwolnienie odwołano. Przestępstwo – niezależnie od tego czy orzeczono za nie bezwzględna karę pozbawienia wolności, czy inną karę – popełniły więc łącznie 44 osoby, tj. niecałe 30% tych, którym zwolnienie odwołano. Pojedynczego zachowania w postaci uchylania się od dozoru, obowiązku lub środka dopuściło się 68 osób, tj. ponad 40%.

Można przyjąć, że w pełni jednoznaczne kryteria odnosiły się do 23 osób wymienionych w wierszu 1 tabeli 18 jako popełniających przestępstwa umyślne i skazanych za to na karę bezwzględnego pozbawienia wolności oraz 12 osób wymienionych w wierszu 5 tej tabeli jako popełniających takie przestępstwa i tak samo skazanych, a jednocześnie naruszających obowiązek lub środek orzeczony w związku z dozorem. Tak więc w stosunku do 35 osób decyzje sądów nie mogły być inne. Dotyczyło to wyraźnie ponad jednej piątej spośród 154 osób wobec których zapadły postanowienia o odwołaniu warunkowych zwolnień i 4,4 % spośród 816 warunkowo zwolnionych.

Wobec pozostałych 119 osób, którym zwolnienia odwołano, obowiązujące w czasie orzekania, a także obecnie przepisy prawa nie nakazywały podjęcia takiej decyzji. bezwzględnie Sądy uznały jednak, że zachowanie skazanego rażąco narusza porządek prawny i jest tego rodzaju, że nie ma możliwości podjęcia innej decyzji.

Wśród przestępstw umyślnych, za które wymierzono karę pozbawienia wolności bez zawieszenia, przeważały czyny z art. 156 (spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu), 162 § 1 (nieudzielenie pomocy osobie, której zagraża śmieć lub ciężki uszczerbek na zdrowiu), 278 § 1 (kradzież), 279 § 1 (kradzież z włamaniem), 280 § 1 (rozbój) oraz 286 § 1 (oszustwo) Kodeksu karnego (od 2 do 5 przypadków). Inne przestępstwa popełniono tylko jednokrotnie.

Wśród przestępstw umyślnych, za które nie wymierzono takiej kary, przeważały czyny z art. 158 § 1 (udział w bójce lub pobiciu), 178a § 2, (prowadzenie pojazdu niemechanicznego w stanie nietrzeźwości), 207 § 1 (znęcanie), 278 § 1 (kradzież),

280 § 1 (rozbój), 286 § 1 (oszustwo) Kodeksu karnego (od 3 do 4 przypadków). Inne przestępstwa popełniono tylko jednokrotnie.

5. Inne negatywne zachowania osób warunkowo zwolnionych

Osoby warunkowo zwolnione dopuszczały się też innych zachowań, które w badaniu sypizowano jako nieodpowiednie zachowanie wobec członka rodziny, w sąsiedztwie i inne nieodpowiednie zachowanie. Częstość występowania takich zachowań przedstawiono w tabeli 19.

Tabela 19. Inne nieodpowiednie zachowania

Lp.	Zachowanie	Liczba	Procent innych
1.	Nieodpowiednie – wobec członka rodziny	32	23,0
2.	Nieodpowiednie – w sąsiedztwie	48	34,0
3.	Nieodpowiednie – inne	56	39,0
4.	Nieodpowiednie – wobec członka rodziny i w sąsiedztwie	6	4,0
Ogółem		142	100

Należy wspomnieć, że największa liczba przypadków w kategorii „inne” wynikała między innymi z tego, że trafiały one do tej kategorii w sytuacjach, w których trudno było jednoznacznie zakwalifikować zachowanie jako godzące wyrażnie w rodzinę lub miejscową społeczność.

6. Kurator zawodowy lub kurator społeczny

Dozór nad warunkowo zwolnionymi sprawowali kuratorzy bądź zawodowi, bądź społeczni. W trakcie dozoru dochodziło dość często do zmiany kuratora, w tym tak, że przez część okresu działał kurator zawodowy albo społeczny i przez pozostałą część ten drugi. Przedstawiono to w tabeli 20.

Tabela 20. Kuratorzy zawodowi / społeczni

Lp.	Kurator zawodowy / społeczny	Liczba	Procent
1.	Zawodowy	281	34,4
2.	Społeczny	250	30,6
3.	Zawodowy i społeczny	72	8,8
4.	Brak danych ⁸	214	26,2
Ogółem		816	100

W zakresie, w jakim uzyskano dane, kuratorów zawodowych i społecznych było więc mniej więcej tyle samo, po około jednej trzeciej, z nieznaczną przewagą zawodowych. W mniej niż jednej dziesiątej przypadków zmiana kuratora powodowała, że dozór nad warunkowo zwolnionym sprawował i jeden i drugi. Okoliczność, czy dozór wykonywał kurator zawodowy, czy społeczny nie pozostawała jednakże w zależności istotnej statystycznie (nie ujawnił jej test chi kwadrat) z odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia.

7. Intensywność kontaktów kuratora z dozorowanym

Kontakty kuratorów z dozorowanymi podzielono na odbywające się względnie często tj. co najmniej raz w miesiącu, rzadziej tj. co najmniej raz na kwartał, sporadycznie tj. co najmniej raz na pół roku i bardzo rzadko, tj. rzadziej niż raz na pół roku. Przedstawiono to w tabeli 21.

Tabela 21. Intensywność kontaktów kuratora z dozorowanym

Lp.	Intensywność kontaktów	Liczba	Procent
1.	Częste	378	46,3
2.	Rzadsze	138	16,9
3.	Sporadyczne	18	2,2
4.	Bardzo rzadkie	20	2,5
5.	Całkowity brak kontaktów	16	2,0
6.	Brak danych ⁹	243	29,8
Ogółem		816	100

⁸ Z uwagi na wspomniane już nienadesłanie teczek dozoru kuratorskiego.

⁹ Na ogół z uwagi na wspomniane już nienadesłanie teczek dozoru kuratorskiego.

Jak wynika z tabeli, kontakty były na ogół częste – 378 tj. poniżej połowy, następnie rzadsze – 138 tj. poniżej jednej piątej, najrzadziej zaś sporadyczne i bardzo rzadkie – odpowiednio 18 tj. powyżej 2% i 20 tj. 2,5%. Kontakty bardzo rzadkie, a zwłaszcza ich brak, wynikały niejednokrotnie z trudności powodowanych zmianami miejsca zamieszkania, uchylaniem się od dozoru itp.

Nie może stanowić zaskoczenia, że odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia zależało¹⁰ od częstotliwości kontaktów zwolnionego z kuratorem. Prawdopodobieństwo odwołania zwolnienia było mianowicie wyraźnie mniejsze, jeśli takie kontakty były „częste” albo „rzadsze”, większe natomiast w wypadkach kontaktów „sporadycznych” i braku kontaktów.

Tylko w dziewięciu przypadkach na skutek wniosków kuratorów wskazujących na postępy skazanych w procesie resocjalizacji nastąpiło zwolnienie z dozoru.

8. Wyjazd za granicę

Podczas badania stwierdzano sytuacje świadczące o niejednorodnym traktowaniu przez kuratorów i sądy wyjazdów podejmowanych przez skazanych w celu znalezienia zatrudnienia zagranicą. Wydaje się przy tym, że ta niejednorodność może mieć przyczyny w rozbieżnościach interpretacji przepisów prawa. Przepisy te nakazują, aby osoby objęte dozorem, a także osoby, wobec których przy warunkowych przedterminowych zwolnieniach dozoru nie zastosowano (art. 159 § 2 pkt 3 k.k.w.), nie zmieniały bez zgody sądu miejsca stałego pobytu. Definicja stałego pobytu została zawarta w uchylonym z dniem dnia 31 grudnia 2012 r. art. 6 ustawy z dnia 10 kwietnia 1974 r. o ewidencji ludności i dowodach osobistych¹¹. Zgodnie z wymienionym przepisem, pobytem stałym było zamieszkanie w określonej miejscowości pod oznaczonym adresem z zamiarem stałego przebywania. Osoby, które wyjeżdżają poza granice kraju w celach zarobkowych, rzadko traktują to jako zamiar zmiany miejsca stałego przebywania, uważając raczej taki wyjazd za zmianę czasową. Zacytowany przepis wymienionej ustawy był interpretowany przez niektóre

¹⁰ $\chi^2 = 45,4$; $df = 2$; $p < 0,001$.

¹¹ Tekst jednolity Dz. U. z 2006r., Nr 139, poz. 993 z późn. zm. Wymieniony przepis został uchylony z mocy art. 62a ustawy z dnia 24. 09. 2010 r. o ewidencji ludności (Dz. U. z 2010 r., nr 217, poz. 1427, z późn. zm.).

sądy penitencjarne dość bezrefleksyjnie, mimo że w świetle orzeczeń Naczelnego Sądu Administracyjnego i wojewódzkich sądów administracyjnych takie wyjazdy nie powinny być traktowane jako zmiany miejsca stałego pobytu.

W toku badania odnotowano 33 takie wyjazdy. Nie we wszystkich aktach znajdowała się zgoda na nie sądu, co nie pozwala stwierdzić, czy była ona zawsze egzekwowana. Badanie wykazało, że w większości wypadków sądy i kuratorzy także nie traktowali takich wyjazdów jako podejmowanych z zamiarem zmiany miejsca stałego pobytu. W części spraw, (np. VII Wz 268/07 Sądu Okręgowego w G.), odnoszono się do nich jednoznacznie tolerancyjnie, mimo braku po stronie skazanych chęci do zachowywania jakichkolwiek formalnych rygorów, poza korespondencyjnymi (często w postaci pocztówek) lub telefonicznymi kontaktami z kuratorami. W innych wypadkach podobnie tolerancyjnego spojrzenia nie było, a w innej sprawie (VII Wz 150/07) tego samego Sądu Okręgowego w G., wyjazd bez odpowiednio sformalizowanej zgody został potraktowany jako rażące naruszenie porządku prawnego i stanowił jedyny powód odwołania warunkowego zwolnienia.

9. *Kontakty telefoniczne kurator – dozorowany*

W 170 przypadkach, tj. nieco ponad jednej piątej wszystkich, kurator kontaktował się z dozorowanym telefonicznie. Miało to miejsce na ogół przy wyjazdach dozorowanych do pracy w innej miejscowości albo przy wykonywaniu przez dozorowanego pracy poza granicami kraju, co było związane z czasowym opuszczaniem przez niego stałego miejsca zamieszkania. Ta forma kontaktów była przez kuratorów postrzegana jako alternatywna w stosunku do bezpośrednich kontaktów osobistych. Nie negując dopuszczalności tej formy kontaktów, warto jednak stwierdzić, że obecność kuratora w miejscu zamieszkania osoby dozorowanej stwarza niewątpliwie lepsze możliwości oddziaływania.

10. *Praca / nauka warunkowo zwolnionego w okresie próby*

Podjęcie pracy bądź nauki oraz posiadanie źródła utrzymania przedstawiono w tabeli 22.

Tabela 22. Praca, nauka, źródło utrzymania

Lp.	Praca, nauka, źródło utrzymania	Liczba	Procent
1.	Praca stała	201	27,4
2.	Praca dorywcza	258	31,6
3.	Własna działalność	16	2,0
4.	Brak pracy i dochodu	43	5,3
5.	Brak pracy, ale osiągnięcie dochodu	29	3,5
6.	Emerytura lub renta	23	2,8
7.	Uczeń, student	1	0,1
8.	Kombinacje powyższego razem	17	2,0
9.	Brak danych ¹²	229	28,1
Ogółem		816	100

Najwięcej warunkowo zwolnionych wykonywało prace dorywcze – 258 tj. niemal jedna trzecia. Stałą pracę miało ich 201, tj. ponad jedna czwarta. Własną działalność prowadziło tylko 16 zwolnionych, tj. jedna pięćdziesiąta. Z emerytury lub renty utrzymywało się 24, tj. mniej niż 3%. Czterdziestu trzech zwolnionych tj. ponad 5% pozostawało bez zarówno pracy, jak i dochodu., podczas gdy 29 tj. 3,5% wprawdzie nie pracowało, ale uzyskiwało jakiś dochód (np. alimenty).

Praca zarobkowa pozostawała w zależności istotnej statystycznie w stosunku do odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia¹³. Prawdopodobieństwo odwołania zwolnienia było wyraźnie mniejsze w wypadku osób posiadających stałą pracę, większe wśród wykonujących prace dorywcze, największe zaś w wśród osób niepracujących – co nie może zaskakiwać.

11. Warunki mieszkaniowe

Warunki mieszkaniowe warunkowo zwolnionych (w okresie po zwolnieniu) przedstawiono w tabeli 23.

¹² Z uwagi na wspomniane nienadesłanie teczek dozoru kuratorskiego.

¹³ $\chi^2 = 20,9$; $df = 2$; $p < 0,001$.

Tabela 23. Warunki mieszkaniowe warunkowo zwolnionych

Lp.	Warunki mieszkaniowe	Liczba	Procent
1.	Dostateczne	475	58,2
2.	Złe	101	12,4
3.	Bezdomność	23	2,8
4.	Brak danych ¹⁴	217	26,6
Ogółem		816	100

Warunki mieszkaniowe oceniono jako dostateczne lub wystarczające w wypadku 475 warunkowo zwolnionych, tj. niemal 60% (oczywiście, choć „wystarczające”, mieszkania te były często bardzo skromne). Warunki złe miało 101 osób, tj. ponad 12%. Dwudziestu trzech zwolnionych, tj. mniej niż 3% nie miało gdzie mieszkać¹⁵.

Istotna statystycznie zależność¹⁶ ujawniła się również przy zmiennej określającej warunki mieszkaniowe zwolnionych. Prawdopodobieństwo odwołania zwolnienia było znacznie większe przy warunkach złych i bezdomności, mniejsze zaś w wypadku warunków dostatecznych – co również nie stanowi zaskoczenia.

12. Rodzina patologiczna lub niezaradna życiowo

Środowisko rodzinne, z punktu widzenia patologii rodziny lub jej niezdolności do zapewnienia sobie znośnego choćby poziomu życia przedstawiono w tabeli 24.

Tabela 24. Rodzina patologiczna lub niezaradna życiowo

Lp.	Rodzina patologiczna lub niezaradna życiowo	Liczba	Procent
1.	Tak	137	16,8
2.	Nie	458	56,2
3.	Brak danych ¹⁷	220	27,0
Ogółem		816	100

¹⁴ Z uwagi na wspomniane nienadesłanie teczek dozoru kuratorskiego.

¹⁵ Nie wyodrębniono odrębnej kategorii dobrych warunków mieszkaniowych. Za dostateczne lub wystarczające uznano mieszkania bez nadmiernego zagęszczenia, z ogrzewaniem lub jego możliwością oraz dostępem do wody i kanalizacji. Za złe uznawano mieszkania poniżej tego standardu.

¹⁶ $\chi^2 = 28,2$; $df = 1$; $p < 0,001$.

¹⁷ Z uwagi na wspomniane nienadesłanie teczek dozoru kuratorskiego.

Rodziny aż 137 warunkowo zwolnionych, tj. mniej niż jednej piątej, uznano za patologiczne lub niezaradne życiowo (przy czym kategorie te były najczęściej trudne do oddzielenia, np. rodzina, w której nadużywa się alkohol – z tego właśnie powodu połączono je w jedną).

Istotna statystycznie zależność¹⁸ ujawniła się także w wypadku zmiennej „rodzina patologiczna lub niezaradna życiowo”. Wobec skazanych pochodzących z takich rodzin ryzyko odwołania zwolnienia było większe, niż w wypadku pozostałych – co można już uznać za oczywistość.

13. Uzależnienie od alkoholu lub jego nadużywanie

Uzależnienie od alkoholu lub jego nadużywanie przez warunkowo zwolnionych przedstawiono w tabeli 25.

Tabela 25. Uzależnienie od alkoholu lub jego nadużywanie

Lp.	Uzależnienie od alkoholu lub jego nadużywanie	Liczba	Procent
1.	Tak	240	29,5
2.	Nie	368	45,1
3.	Brak danych ¹⁹	224	27,4
Ogółem		816	100

Osób uzależnionych od alkoholu lub nadużywających tę substancję było w zbadanej próbie 240, tj. niemal 30%.

Uzależnienie od alkoholu lub jego nadużywanie przez skazanego stanowiło czynnik zwiększający znacznie ryzyko odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia²⁰.

¹⁸ $\chi^2 = 10,2$; $df = 1$; $p < 0,001$.

¹⁹ Z uwagi na wspomniane nienadesłanie teczek dozoru kuratorskiego.

²⁰ $\chi^2 = 70,0$; $df = 1$; $p < 0,001$.

14. Uzależnienie lub używanie narkotyków

Uzależnienie lub używanie narkotyków przez warunkowo zwolnionych przedstawiono w tabeli 26.

Tabela 26. Uzależnienie lub używanie narkotyków

Lp.	Uzależnienie lub używanie narkotyków	Liczba	Procent
1.	Tak	29	3,5
2.	Nie	564	69,1
3.	Brak danych ²¹	224	27,4
Ogółem		816	100

W próbie znalazło się więc tylko 29 osób, tj. 3,5% uzależnionych lub używających narkotyków. Prawdopodobnie z powodu małej liczebności nie stwierdzono podobnej jak w wypadku nadużywania alkoholu, istotnej zależności statystycznej z odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia.

15. Negatywny stosunek do kuratora

Negatywne nastawienie osób warunkowo zwolnionych do kuratorów (stwierdzone przez kuratorów w ich opiniach i sprawozdaniach) przedstawiono w tabeli 27. Uwzględniono tylko te przypadki, w których takie nastawienie było niewątpliwe w świetle informacji zawartych w aktach.

Tabela 27. Negatywny stosunek do kuratora

Lp.	Negatywny stosunek do kuratora	Liczba	Procent
1.	Tak	55	6,8
2.	Nie	522	64,0
3.	Brak danych	236	28,9
Ogółem		816	100

²¹ Z uwagi na wspomniane nienadesłanie teczek dozoru kuratorskiego.

Pięćdziesięciu pięciu warunkowo zwolnionych, tj. poniżej 7% przejawiało zatem wyraźnie negatywne nastawienie do kuratora.

Należy podkreślić, że negatywny stosunek zwolnionego skazanego do kuratora przesądzał o istotnym zwiększeniu ryzyka odwołania przedterminowego zwolnienia²².

²² $\chi^2 = 108,2$; $df=1$; $p<0,001$.

VII. Okresy: od nabycia prawa do wydania postanowienia i od wydania postanowienia do końca orzeczonej kary

Wprawdzie przedstawione w niniejszym rozdziale okresy nie wiążą się z określonymi skutkami procesowymi, mają jednak istotne znaczenie dla skazanych korzystających z możliwości warunkowego przedterminowego zwolnienia z reszty kary.

1. *Okres od nabycia prawa do wydania postanowienia*

Formalne nabycie prawa do przedterminowego zwolnienia nie oznacza opuszczenia zakładu karnego. Oznacza, że skutek taki może nastąpić, jeżeli sąd penitencjarny wyda postanowienie. Im szybciej to nastąpi, tym od dłuższego okresu pozostałej do odbycia kary skazany może zostać warunkowo zwolniony. Podczas badania zainteresowano się tym okresem, jako niezmiernie istotnym z punktu widzenia interesów osób skazanych.

Okresy od nabycia prawa do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie do wydania postanowienia o takim zwolnieniu przedstawiono w tabeli 28.

Tabela 28. Okres od nabycia prawa do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie do wydania postanowienia

Lp.	Okres	Liczba	Procent
1.	do 1 miesiąca	365	44,8
2.	od 2 do 6 miesięcy	207	25,5
3.	od 7 miesięcy do roku	108	14,0
2.	od pow. roku do 2 lat	72	8,7
3.	od pow. 2 do 5 lat	35	3,8
4.	Brak danych	29	3,2
Ogółem		816	100

Zdecydowanie najwięcej postanowień o warunkowym przedterminowym zwolnieniu zostało wydanych w okresie miesiąca od dnia nabycia przez skazanego prawa do uzyskania takiego zwolnienia. Było to 365 postanowień, tj. niemal 45% wszystkich. W ciągu następnych pięciu miesięcy, tj. od powyżej miesiąca do sześciu, wydano

207 postanowień, tj. ponad jedną czwartą. Kolejne 108 postanowień, tj. 14%. wydano w czasie od siedmiu miesięcy do roku od dnia nabycia uprawnień. Od powyżej roku do dwóch lat od nabycia uprawnień wydano tylko 72 takie postanowienia, tj. niecałe 9%, zaś od powyżej 2 do 5 lat – zaledwie 35, tj. niecałe 4%.

Regułą jest więc orzekanie o warunkowym przedterminowym zwolnieniu przede wszystkim w ciągu miesiąca od nabycia uprawnień przez skazanego (tj. praktycznie natychmiast, kiedy staje się to możliwe), a w każdym razie w czasie do pół roku. Orzekanie późniejsze jest rzadkie – coraz radsze wraz z upływem czasu od nabycia uprawnień.

2. Okres od wydania postanowienia do końca orzeczonej kary

Okresy od postanowienia o warunkowym przedterminowym zwolnieniu do końca orzeczonej kary są oczywiście traktowane przez skazanych jako swoista korzyść. Tak niejednokrotnie określają to oni w swoich wnioskach, nazywając te okresy „darowanymi”.

Jak przedstawiają się okresy kar orzeczonych, lecz bądź nieodbytych (w wypadkach pomyślnego upływu okresu próby), bądź których skazany miał szansę nie odbyć (w wypadkach odwołania warunkowego zwolnienia) - przedstawiono w tabeli 29.

Tabela 29. Okresy od postanowienia o warunkowym przedterminowym zwolnieniu do końca orzeczonej kary

Lp.	Pozostały do odbycia okres kary	Liczba	Procent
1.	do 6 miesięcy	388	48,3
2.	od pow. 6 miesięcy do 1 roku	253	31,3
3.	od pow. 1 roku do 1,5 roku	91	11,3
4.	od pow. 1,5 r. do 2 lat	57	7,1
5.	od pow. 2 lat do 2,5 roku	9	1,2
6.	od pow. 2,5 roku do 3 lat	5	0,6
7.	powyżej 3 lat	2	0,2
8.	Brak danych	14	1,7
Ogółem		816	100

Jak wynika z przedstawionych powyżej danych, najczęściej zwalniano skazanych z konieczności odbycia krótszych okresów kar: wraz z wzrostem długości pozostałej do odbycia kary liczba i odsetek korzystających z warunkowego przedterminowego zwolnienia malały. Zdecydowaną przewagę mają tu okresy do 6 miesięcy – 388 przypadków, tj. mniej niż połowa, oraz od powyżej 6 miesięcy do roku – 253 przypadki, tj. niecała jedna trzecia. Okres do roku, to łącznie 641 przypadki tj. niemal 80%.

Należy dodać, że niemal wszystkie orzeczenia o odwołaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia (154 na 174, tj. niemal 95%) zostały wydane w okresie próby. Tylko 20 (nieco ponad 5% odwołanych) wydano w ciągu sześciu miesięcy po upływie tego okresu (na podstawie przepisu art. 82 k.k.).

VIII. Przykłady kontrowersyjnych orzeczeń i realizacji dozorów kuratorskich.

1. Sąd Okręgowy w S., w sprawie III Kow 873/09 postanowił nie odwoływać warunkowego przedterminowego zwolnienia (...)

Uzasadnienie. Postanowieniem z dnia (...) Sąd Okręgowy w S. udzielił X warunkowego przedterminowego zwolnienia na okres próby (...). Warunkowo zwolniony został objęty dozorem kuratora i nałożono na niego obowiązek przestrzegania porządku prawnego oraz powstrzymania się od spożywania alkoholu.

Wniosek kuratora o odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia nie zasługuje na uwzględnienie.

(...) Skazany, po opuszczeniu zakładu karnego, stosował się do obowiązku powstrzymania się od nadużywania alkoholu. Z upływem czasu skazany zaczął jednak nadużywać alkoholu, pod wpływem którego wszczywał awantury domowe, które były kilkakrotnie przedmiotem interwencji policji. Został też kilkakrotnie skazany [z art. 178a § 2 k.k.; z art. 224 § 2 w zb. z art. 226 § 1 k.k., oraz z art. 178a § 1 w zb. z art. 244 k.k. – tj. trzy skazania]. [W tym miejscu sąd przedstawił treść art. 160 § 2 k.k.w.], po tym zaś stwierdził: „W ocenie sądu, w realiach niniejszej sprawy, nie ma potrzeby, aby odwoływać wobec skazanego warunkowe przedterminowe zwolnienie. Skazany nie uchylał się od dozoru kuratora, a negatywne przejawy jego zachowania nie stanowią rażącego naruszenia porządku prawnego. Przestrzegał on w miarę możliwości [!] obowiązków nałożonych przez sąd, w końcowym zaś okresie sprawowania dozoru pracował w gospodarstwie, a żona nie składała na niego skarg. Nie można więc zignorować pozytywnej zmiany, jaka zaszła w zachowaniu skazanego. W tej sytuacji faktu, że X został skazany, nawet kilkakrotnie [!], nie można uznać za rażące naruszenie prawa, a tylko takie naruszenie stanowi przesłankę odwołania warunkowego przedterminowego zwolnienia. Skazania X (...) dotyczyły innych czynów niż ten, w odniesieniu do którego uzyskał on warunkowe przedterminowe zwolnienie (...).

2. Sąd Okręgowy w S., w sprawie III Kow 634/09, postanowił nie odwoływać warunkowego przedterminowego zwolnienia (...)

Uzasadnienie. Postanowieniem z dnia (...) Sąd Okręgowy w S. warunkowo zwolnił skazanego Y (...). Sąd (...) oddał skazanego pod dozór kuratora i nałożył na niego obowiązki: przestrzegania porządku prawnego, unikania konfliktów z żoną oraz powstrzymania się od nadużywania alkoholu i kontynuowania leczenia odwykowego.

Y został jednak skazany (...) za przestępstwo z art. 207§1 k.k. w zw. z art. 64 § 1 k.k. (...). [W tym miejscu sąd przedstawił treść art. 160 § 2 k.k.w.], po tym zaś stwierdził: „Skazany w okresie próby dopuścił się popełnienia przestępstwa, niemniej, w ocenie sądu, odwoływanie wobec skazanego warunkowego przedterminowego zwolnienia na obecnym etapie należy uznać za niezasadne. O ile bowiem Y został skazany prawomocnym wyrokiem za przestępstwo znęcania się nad domownikami, to jednak (...) od czerwca 2008 r. do chwili obecnej nie były podejmowane przez funkcjonariuszy policji interwencje domowe z uwagi na naganne zachowanie skazanego. W miejscu zamieszkania okoliczni mieszkańcy nie wnosili skarg na jego zachowanie. W ocenie sądu, poza wspomnianym przestępstwem, zachowanie skazanego nie budzi poważniejszych zastrzeżeń, nie stanowi ono rażącego naruszenia porządku prawnego. W tej sytuacji odwołanie skazanemu warunkowego przedterminowego zwolnienia byłoby niezasadne (...).

3. Przykład z zakresu niejednolitości traktowania kryteriów odwoływania warunkowego przedterminowego zwolnienia przez sądy oraz braku reakcji na informacje z dozoru kuratorskiego stanowi sprawa Sądu Okręgowego w S. nr II Wz 47/07. Kurator złożył w niej wniosek o odwołanie warunkowego zwolnienia, ponieważ skazany, zwolniony z reszty kary wymierzonej za przestępstwo z art. 207 § 1 k.k., popełnił w okresie próby przestępstwo z art. 209 § 1 k.k. i został za nie skazany na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Wniosek wpłynął do sądu okręgowego w dniu 4.05.09., a okres próby upłynął 20.03.09. Na wniosku brak jakiegokolwiek adnotacji sędziego. Nie zapadło też w jego przedmiocie żadne orzeczenie.

4. Wywołujący zastanowienie brak reakcji kuratora na negatywne zachowania skazanego odnotowano w sprawie IV Wz 145/07 Sądu Okręgowego w J.G.. Skazany (ur. w 1983 r.) za przestępstwo z art. 279 § 1 kk i inne podobne, odbywał kary ogółem 44 miesięcy pozbawienia wolności z trzech wyroków. O warunkowe zwolnienie ubiegał się kolejny raz, składając wniosek osobiście. Po orzeczeniu warunkowego przedterminowego zwolnienia z dwuletnim okresem próby pozostawało mu do odbycia 4 miesiące kary pozbawienia wolności. Kurator społeczny w sprawozdaniach stwierdzał, że skazany uchyla się od dozoru, skrajnie nadużywa alkohol oraz w okresie próby popełnił przestępstwo z art. 278 § 1 i 3 w zb. z art. 275 § 1 k.k., za które został skazany przy zastosowaniu art. 64 § 1 k.k. na rok pozbawienia wolności. Ponadto w okresie próby został zatrzymany gdy prowadził samochód w stanie nietrzeźwości. Kurator nie złożył żadnego wniosku do sądu, ani w zakresie zmiany obowiązków skazanego w okresie próby, ani w przedmiocie odwołania warunkowego zwolnienia. Akta nie zawierają informacji o jakiegokolwiek reakcji sądu w związku z postawą kuratora.
5. Trudno zrozumieć decyzję Sądu Okręgowego w L. w sprawie VI Wz 342/07. Wobec skazanego na 2 lata pozbawienia wolności za przestępstwo z art. 279 § 1 k.k., po odbyciu 17 miesięcy z tej kary orzeczono warunkowe przedterminowe zwolnienie, wyznaczając okres próby na 2 lata. Kurator zawodowy, który rozpoczął dozór po dwóch miesiącach od orzeczenia, utrzymywał kontakty z warunkowo zwolnionym raz na od 2 do 3 miesięcy, przy jego wyraźnej niechęci, wskazywał na uchylanie się przez niego od dozoru, stałe nadużywanie alkoholu i podejmowanie tylko bardzo rzadko dorywczych zajęć. Ponieważ skazany popełnił dwa kolejne przestępstwa umyślne, za które został skazany z art. 178a § 1 k.k. i art. 292 § 1 k.k., kurator złożył dwa kolejne wnioski o odwołanie zwolnienia przez sąd okręgowy. Sąd wniosków kuratora nie podzielił stwierdzając, że popełnione w okresie próby przestępstwa są jedynie incydentami, które nie świadczą o postawie skazanego.
6. Trudno także zrozumieć stanowisko wyrażone w uzasadnieniu orzeczenia Sądu Okręgowego w K w sprawie V Wz 222/07, w której warunkowo zwolniono skazanego za czyn z art. 207 § 1 k.k. Kurator, po popełnieniu przez skazanego przestępstwa z art. 178a § 2 k.k. i skazaniu za nie na karę nieizolacyjną, skierował do sądu wniosek o odwołanie zwolnienia, argumentowany nadto

notorycznym nadużywaniem alkoholu, niepodejmowaniem leczenia odwykowego, a także prób zatrudnienia, oraz zabieraniem babci pieniędzy i przeznaczaniem ich na alkohol. Sąd wniosku nie uwzględnił, wskazując, że utrzymywanie przez skazanego kontaktów z kuratorem jest elementem pozwalającym na pomyślne rokowanie o przyszłym zachowaniu skazanego.

7. W toku badania ujawniono przykłady rażącej bezczynności kuratorów przy wykonywaniu dozoru. Tak było w sprawie V Wz 75/07 Sądu Okręgowego w K. Akta sprawy wraz trzydziestoma pięcioma innymi przekazano sądowi „w związku z zakończeniem okresu próby lub odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia”. Jedynym dokumentem obrazującym przebieg dozoru było sporządzone przez kuratora społecznego „sprawozdanie z objęcia nadzorem”, wskazujące na wybitnie negatywny stosunek skazanego do kuratora i resocjalizacji. Został tylko sporządzony lakoniczny zapis o przekazaniu dozoru innemu kuratorowi. Brak jakichkolwiek innych adnotacji o przebiegu dozoru. Brak też reakcji sądu na brak dozoru.
8. Przykładem odnotowywania negatywnego zachowania warunkowo zwolnionego, bez prób wyciągania z nich wniosków, jest działanie kuratora w sprawie VII Wz 49/07 Sądu Okręgowego w G. W kolejnych sprawozdaniach kurator zawierał informacje o niespełnianiu przez skazanego obowiązku starań o zatrudnienie, obowiązku rozpoczęcia leczenia odwykowego i powstrzymania się od nadużywania alkoholu, a także obowiązku alimentacji i informowania o poczynaniach w okresie próby. W ten sposób, bez jakiegokolwiek wniosku czy choćby informacji dla sądu, upłynął cały dwuletni okres próby. Stanowiska sądu w przedmiocie prowadzenia dozoru nie było.
9. Kolejny przykład trudnego do zrozumienia nieinformowania przez kuratorów sądów o niewykonywaniu przez skazanych w okresie próby nałożonych na nich obowiązków, a nawet o popełnianiu przez nich przestępstw, ujawniono w sprawie V Wz 205/07 Sądu Okręgowego w K. Skazany za czyn z art. 280 § 2 k.k. na karę 5 lat i 9 miesięcy pozbawienia wolności został warunkowo przedterminowo zwolniony po trzech wcześniejszych bezskutecznych próbach, na wniosek dyrektora Z.K. po odbyciu 3 lat i 11 miesięcy pozbawienia wolności. Okres próby wyznaczono na dwa lata, orzekając dozór kuratora z zobowiązaniami do podjęcia

starań o pracę zarobkową, powstrzymania się od nadużywania alkoholu i podjęcia leczenia odwykowego, utrzymywania kontaktów z kuratorem i przestrzegania porządku prawnego. Kurator społeczny w sprawozdaniach informował o ciągłym unikaniu kontaktów przez zwolnionego i niewykonywaniu przez niego żadnego z nałożonych przez sąd obowiązków. W końcowej fazie okresu próby kurator napisał w kolejnym sprawozdaniu, że prokuratura przedstawiła warunkowo zwolnionemu zarzut popełnienia przestępstwa rozboju. Sądu o tym nie poinformowano, a akta przekazano sądowi po dniu, w którym odwołanie zwolnienia było możliwe. Nie spotkało się to z jakąkolwiek reakcją sądu.

10. W wielu wypadkach nie natrafiano na jakiegokolwiek próby weryfikacji przez kuratorów oświadczeń składanych przez skazanych, dotyczących ich zachowań w czasie wykonywanego wobec nich dozoru. Dotyczyło to przede wszystkim prób zatrudnienia, ale także rzekomego zgłaszania się do poradni, urzędu zatrudnienia, urzędów administracyjnych (np. w celu wyrobienia dowodu osobistego) itp. Za przykład może służyć sposób sprawowania dozoru w sprawie V Wz 460/07 Sądu Okręgowego w P i wiele innych.
11. Podczas badania natrafiano także na orzeczenia o warunkowym przedterminowym zwolnieniu wywołujące poważne wątpliwości co do ich celowości. Dotyczyło to orzeczeń zapadających bardzo krótko przed upływem końca orzeczonej kary. Tak było m. in. w sprawie nr III Wz 3/07 Sądu Okręgowego w K., w której warunkowe przedterminowe zwolnienie nastąpiło 17 dni przed końcem kary, czy w sprawie nr III Wz 161/07 Sądu Okręgowego w R., w której do końca kary zabrakło zaledwie 21 dni. Skrajna sytuacja miała miejsce w sprawie nr VI Wz 262/07 Sądu Okręgowego w L., w której postanowienie o warunkowym przedterminowym zwolnieniu skazanego na 18 miesięcy pozbawienia wolności za przestępstwo z art. 207 § 1 k.k. zapadło na 5 dni przed końcem orzeczonej kary.

IX. Podsumowanie i wnioski

Warunkowe przedterminowe zwolnienie jest środkiem probacyjnym, stosowanym na etapie wykonywania kary pozbawienia wolności, ograniczonym wyłącznie do tej kary. Jego orzekanie zostało zastrzeżone dla sądów penitencjarnych, których rolę spełniają wydziały sądów okręgowych. Przy podejmowaniu decyzji o udzieleniu zwolnienia sądy posiłkują się informacjami o skazanych uzyskanymi od dyrektorów zakładów karnych (sądy rzadko korzystały z wywiadów przeprowadzonych o skazanych przez policję, do czego upoważnia rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 2003 r.²³).

Podsumowując wyniki badania należy stwierdzić, że wśród warunkowo zwolnionych zdecydowanie przeważali mężczyźni (kobiet było zaledwie niecałe 4%). Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w średnim wieku (od 27 do 46 lat), o wykształceniu podstawowym lub zasadniczym zawodowym, najczęściej karane za przestępstwa przeciwko mieniu i znęcanie się nad osobami najbliższymi lub pozostającymi w stosunku zależności.

Wnioski pochodziły najczęściej od dyrektorów zakładów karnych, rzadziej zaś od skazanych. Były one składane w przeważającej liczbie pierwszy raz - tylko nieco ponad jedną czwartą stanowiły wnioski ponawiane. Regułą było ubieganie się, przez osoby uprawnione tj. te, które nie zostały skazane w warunkach recydywy specjalnej, o warunkowe przedterminowe zwolnienie po odbyciu połowy kary (recydywistów specjalnych i specjalnych wielokrotnych było w próbie niewiele). Skazanym pozostawało najczęściej do odbycia do 1 roku albo (mniej przypadków) do 2 lat, orzeczonej kary albo kar (zwykle jednej albo dwóch, rzadziej większej ich liczby).

Niemal wszyscy warunkowo zwolnieni oddawani byli pod dozór kuratora, choć można przyjąć, że w czasie objętym badaniem dozór był obowiązkowy wobec tych samych grup skazanych co obecnie, a więc wobec mniej niż jednej czwartej wszystkich

²³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 sierpnia 2003 r. w sprawie określenia innych niż kurator sądowy organów powołanych do przeprowadzenia wywiadu środowiskowego, jego zakresu oraz trybu przeprowadzania (Dz. U. Nr 152, poz. 1495).

warunkowo zwolnionych objętych badaniem. Dozorów innych niż kuratora niemal nie stosowano. Tylko bardzo nieliczna grupa zwolnionych nie została objęta nałożonymi na czas próby - trwający z reguły 2 lata - obowiązkami.

Przekazane do badania akta nie dawały możliwości stwierdzenia, czy w tych sprawach były udzielane skazanym przepustki zadaniowe, poprzedzające przedterminowe warunkowe zwolnienie. Tylko we wnioskach dyrektorów zakładów karnych i ich opiniach o skazanych znajdowały się niekiedy informacje o działaniach lub wnioskach komisji penitencjarnych.

Na tle przeprowadzonego badania dostrzeżono dość liczne przypadki niekonsekwencji w odwoływaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia przez sądy. Sądy decydowały mianowicie o odwołaniu zwolnienia oraz w podobnych sprawach o jego nieodwołaniu, nie uzasadniając przekonująco tych różnic w traktowaniu skazanych. Częściej jeszcze stwierdzano nieprawidłowości w sprawowaniu dozoru kuratorskiego i dokonywaniu przez kuratorów ocen zachowań skazanych. Taką praktykę kuratorów sądy oceniały zresztą niejednolicie. W niektórych sprawach (patrz część VIII „Przykłady...”), postanowienia sądów o nieuwzględnieniu wniosków o odwołanie warunkowego zwolnienia były – wobec okoliczności sprawy – całkowicie niezrozumiałe. W przypadkach, w których odwołanie zwolnienia wydawało się decyzją oczywistą, sądy – uzasadniając to w sposób co najmniej wątpliwy - zwolnienia nie odwoływały. Nieprzekazywanie przez kuratorów informacji o zachowaniu warunkowo zwolnionego w okresie próby oraz, w przypadkach ich przekazania, postępowanie z tymi informacjami w samych sądach także prowadziło do sytuacji przykładowo przedstawionych w części VIII. Usunięcie tych mankamentów jest możliwe bez zmiany obowiązującego prawa; niezbędna jest jednak poprawa praktyki, tak w obrębie zespołów kuratorskich, jak i w organizacji pracy wydziałów penitencjarnych sądów.

W toku badania ustalono, że odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia nastąpiło wobec mniej więcej jednej piątej zwolnionych. Przepis art. 160 §1 k.k.w. w brzmieniu z 2007 r. w pkt 1 nakazywał sądowi odwołać warunkowe zwolnienie gdy osoba, której go udzielono, w okresie próby popełniła przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania. Fakultatywne odwołanie mogło nastąpić, gdy zwolniony w okresie

próby rażąco naruszał porządek prawny, w szczególności popełnił inne przestępstwo lub została orzeczona kara inna niż bezwzględne pozbawienie wolności albo gdy zwolniony uchylał się od dozoru, wykonywania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków karnych. Przepis art. 160 k.k.w. został w istotny sposób zmieniony w porównaniu z okresem objętym badaniem. Należy podkreślić, że (hipotetyczne) stosowanie wówczas przez sądy obecnie obowiązujących reguł spowodowałoby zapewne zmiany proporcji odwołanych warunkowych zwolnień. W dalszym ciągu bezwzględnie obligatoryjny pozostaje bowiem powód w postaci popełnienia w okresie próby przestępstwa umyślnego i skazania za nie na karę pozbawienia wolności, bez wymogu jednak bezwzględności tej kary. Zmiana ta mogłaby spowodować odwołanie tych warunkowych zwolnień, które w zbadanej próbie pozostały nieodwołane pomimo skazania zwolnionego za przestępstwo umyślne na karę pozbawienia wolności (z warunkowym zawieszeniem wykonania). Zwiększyła się liczba powodów obligatoryjnego odwołania warunkowego zwolnienia, i choć obligatoryjność ta ma charakter względny i sądy mogą od niej odstąpić, z wyjątkiem sytuacji skazania za przestępstwo umyślne na karę pozbawienia wolności, nie może to pozostawać bez wpływu na odwoływanie warunkowego przedterminowego zwolnienia.

Bezwzględnie obligatoryjne odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia miało wówczas zastosowanie tylko do osób popełniających przestępstwa umyślne i skazanych za to na karę bezwzględnego pozbawienia wolności. Wobec tych osób decyzje sądów nie mogły być inne. Dotyczyło to wyraźnie ponad jedną piątą spośród ponad stu pięćdziesięciu osób, wobec których zapadły postanowienia o odwołaniu warunkowych zwolnień (i 4,4% spośród ogółu (816) warunkowo zwolnionych).

Wobec pozostałych osób, którym zwolnienia odwołano, obowiązujące w czasie orzekania, a także obecnie przepisy prawa nie nakazywały bezwzględnie podjęcia takiej decyzji. Sądy uznały jednak, że mimo, iż obowiązek odwołania nie zachodzi, zachowanie skazanego rażąco narusza porządek prawny i jest tego rodzaju, że nie ma możliwości podjęcia innej decyzji

Dopuszczanie się przestępstw i innych nagannych zachowań przez osoby, w wypadku których nie odwołano warunkowego przedterminowego zwolnienia było

względnie częste, a mimo to sądy zwolnienia nie odwoływały. Przykłady szczególne takich sytuacji przedstawione w poprzedniej części wskazują, jak się wydaje, na potrzebę ujednoczenia kryteriów orzekania w niektórych sądach.

Przedstawione w niniejszym opracowaniu analizy zależności statystycznych wykazały, że prawdopodobieństwo odwołania zwolnienia zwiększały następujące czynniki:

- niższy poziom wykształcenia,
- zamieszkiwanie w wielkich miastach,
- brak nagród w postaci przepustek w trakcie odbywania kary,
- mała częstotliwość kontaktów z kuratorem,
- niewykonywanie pracy zarobkowej,
- bezdomność lub złe warunki mieszkaniowe,
- patologia i niezaradność w rodzinie,
- uzależnienie od alkoholu lub nadużywanie tego środka, oraz
- negatywny stosunek skazanego do kuratora.

Choć znaczenie takich czynników, jak zamieszkiwanie w wielkim mieście albo niski poziom wykształcenia wydaje się trudne do praktycznego wykorzystania, niektóre spośród przedstawionych powyżej mogą i powinny być brane pod uwagę przy udzielaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia i przy jego wykonywaniu. Dotyczy to zwłaszcza przepustek. Środek ten należy wykorzystywać do sprawdzania zachowania skazanego poza zakładem karnym oraz uwzględniać te informacje przy udzielaniu warunkowych zwolnień. Co najmniej równie ważne jest wykorzystanie wiedzy o tym, że zwiększenie częstotliwości kontaktów zwolnionego i kuratora zmniejsza prawdopodobieństwo odwołania zwolnienia. Wniosek jest tu oczywisty – kontakty te powinny być, w miarę możliwości, jak najczęstsze. Ważne jest także skłanianie zwolnionych do wykonywania pracy zarobkowej, a przede wszystkim ułatwianie im, w miarę możliwości, uzyskania zatrudnienia. To samo można powiedzieć o przeciwdziałaniu nadużywaniu alkoholu (oraz narkotyków) przez zwolnionych, jak również przeciwdziałaniu bezdomności, czy wpływowi niekorzystnego środowiska rodzinnego.

Test chi kwadrat nie ujawnił natomiast zależności między odwołaniem warunkowego przedterminowego zwolnienia a:

- wiekiem skazanych,
- tym, kto złożył wniosek o warunkowe przedterminowe zwolnienie,
- tym, czy skazany ubiegał się już wcześniej o takie zwolnienie,
- liczbą kar do odbycia przez skazanego, oraz
- faktem, czy w sprawie działał kurator zawodowy, czy społeczny.

Badanie wykazało, że badany środek probacyjny, którego pozytywne oddziaływanie zależne jest w znacznej mierze od wykorzystywania informacji uzyskiwanych przez kuratorów i ujednoczenia kryteriów dokonywanych przez nich ocen zachowań osób objętych dozorem, jest często stosowany niewłaściwie.

Należy zatem stwierdzić, że efektywność środka probacyjnego w postaci warunkowego przedterminowego zwolnienia pozostawia przy obecnej praktyce jego stosowania wiele do życzenia. Przy stosowaniu (bądź odwoływaniu) warunkowego przedterminowego zwolnienia należy uwzględniać konkretne warunki społeczno-ekonomiczne w jakich sprawcy popełniali przestępstwa, odbywali kary i byli poddawani resocjalizacji. Efektywność omawianego środka można zwiększyć, biorąc pod uwagę oddziaływanie na postawy sprawców przestępstw wszystkich zjawisk przebiegających w środowiskach rodzinnych i szerszych, w tym zawodowych, jak i w środowisku odbywania kary. Wydaje się przy tym, że stan prawny, szczególnie po zmianach z ostatnich lat, stwarza możliwości takiej poprawy. Zmian należy dokonywać w sferze praktyki, głównie w zakresie wykonywania dozorów i podejmowania związanych z nimi decyzji – między innymi poprzez eliminowanie uchybień i niedoskonałości praktyki ujawnionych w niniejszym badaniu.

Należy nadmienić, że poczyniono także pewne spostrzeżenia nieoparte na danych wyrażonych liczbami. Dawała się mianowicie zauważyć niejednorodność traktowania kryteriów udzielania warunkowego przedterminowego zwolnienia (podobnie jak, co stwierdzono już powyżej, jego odwoływania przez sądy), a także niekonsekwencja w sprawowaniu dozoru kuratorskiego i stosowaniu kryteriów oceny zachowań skazanych w praktyce kuratorskiej oraz oceny realizacji tej praktyki przez sądy.

Dodatkowym czynnikiem wzmagającym wątpliwości co do zasadności i jednolitości ocen skazanych przez zarówno kuratorów, jak i sądy, były przypadki ewidentnego braku komunikacji na linii kurator – sąd i braku pewności, czy do sądu dotarł sygnał kuratora.